

Феномен синестезії у художньому мисленні генія (на прикладі творчості М.К. Чюрльоніса) / Людмила Маловицька, Валерія Бохнюк // Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: творче, критичне і практичне мислення: зб. наук. праць (за матеріалами II Міжвузівської науково-теоретичної конференції від 23 грудня 2009 року) / за загальною ред. д.філос. н. Поліщук О.П. – Житомир: Житомирський державний центр науково-технічної і економічної інформації, 2009. – С. 26-29. (наукова стаття; 4 с., 0,4 д.а.).

*Людмила Маловицька,
Валерія Бохнюк*

***Феномен синестезії у художньому мисленні генія
(на прикладі творчості М.К. Чюрльоніса)***

У мистецтві Новітнього часу відомий литовський художник, композитор і письменник М.К. Чюрльоніс (1875-1911) зайняв особливе місце: він намагався поєднати музику і живопис. Незвичайні картини Чюрльоніса можна визначити як філософсько-музичні поеми у фарбах.

Художнє мислення Чюрльоніса – композитора і живописця – явище настільки унікальне, що аналогу його й досі немає в світі. Воно потребує окремого дослідження з питання впливу на творчість цього литовського митця-генія притаманного йому „колірного слуху” (синестезії), тобто здатністю сприймати музику конкретно, „візуально”, пластично й у певних кольорах. Образно-метафоричне мислення Чюрльоніса, на яке глибоко впливали його власні оригінальні звуко-кольорові синестезії, характеризується евристичним змістом - настільки, що і сьогодні подібний яскраво-самобутній спосіб вираження креативних ідей у світі мистецтва невідомий.

Синестезії Чюрльоніса стали ознакою його особливої відкритості світові, яку можна визначити як гіперчутливість. У свою чергу, гіперчутливість сприяла зануренню митця у стан глибокого внутрішнього зосередження – необхідної умови плідного художньо-творчого процесу. Серйозна концентрація уваги на внутрішніх незвичних відчуттях відкривала Чюрльонісу шлях до самопізнання, можливості чути „музику світу” в собі, прагнення зафіксувати, „зняти”, увічнити відкрити ним красу, що поставала у його внутрішньому всесвіті – мікрокосмі. Він намагався не просто відтворити незвичні спалахи власної чуттєвості - синестезії, передати уявну гру кольорово-музичних асоціацій, а й особливими живописними засобами (оригінальною символікою, спеціально підбраною кольоровою гамою, своєрідним, неповторним стилем живописного письма) виразити певні змістовні ідеї, які завжди визначалися трансцендентальним змістом, поза межним щодо буденного, прагматичного, узвичаєного світорозуміння, й тому, безумовно, потребували філософського підґрунтя. Важливою основою його творчого методу стала інтелектуалізація мистецтва: він використовував прийоми підкресленого узагальнення

видимих форм, особливого акцентування на головному, схематичного зображення другорядного, посиленої декоративності. Подібно до інших видатних художників початку ХХ століття, у творчості Чюрльоніса переважало активне прагнення сказати мовою живопису певне слово, яке підсилюється засобами вираження, що перебільшують засоби зображення. В „музичних” надбаннях живописних творів Чюрльоніса, у колориті, гармонії кольору й світла інтелектуалізація та філософське узагальнення особливо зростають й набирають силу. Взагалі ж мистецтво Чюрльоніса відрізняє синтез, взаємопроникнення мов різних видів мистецтва: живопису, графіки, музики і літератури. І це вражає найбільше.

Синестетичні стани художника, які, безумовно, ґрунтувалися на його уважному „дослуховуванні” до власного „Я”, сприяли створенню нової „мистецької” реальності, що долала межі індивідуального духовного існування у просторі, часі, думці. Кожного разу вона ставала найвищою формою відображення „Я” художника в його трансцендентальній сутності. Генію Чюрльоніса світ відкривався у нових, незвичних якостях, станах: він порівнював природні речі та явища з музичними акордами, прекрасними мелодіями, а людей – з нотами; увесь цей світ в його уяві „звучав”, „співав”, немов величний філософсько-музичний твір – симфонія. Музичне сприйняття світу народжувало в душі художника відчуття світла, яке звучить, музики, що хвилює грою кольорів: м’яко й соковито лине блакитна музика небес, зелена музика лісу, янтарна музика сонця; мелодія має колір, а кольори звучать. Тому музичність картин Чюрльоніса природна й органічна, вона формувалася під впливом його синестезій – глибоко-чуттєвого відгуку на найпотаємніші внутрішньо-динамічні інтенції власного духовного світу, відстороненого від грубо-примітивного, буденно-прагматичного, часто безнадійно-драматичного людського існування.

Прагнення до синтезу двох видів мистецтв – музики й живопису - виразилося у наданні картинам назв музичних форм – „сонат”, „прелюдів”, „фуг”. Чюрльоніс ніби відчував єдність загального творчого імпульсу, притаманного музичному й живописному мистецтву, які народжують звуки й фарби. Недарма Максим Горький назвав стиль Чюрльоніса „музичним живописом”.

За визначенням М. Монтеня, весь світ є сировинною масою, з якої сила уяви буде власні образи. Але митець, на думку Аристотеля, завжди створює лише ті предмети, мистецькі твори, які мають бути створеними досконало. Отже, для будь-якого художника світ перебуває у стані певної сировинної маси, телеологічно придатної до створення мистецьких речей, матеріалу, який, власне, має стати мистецьким твором. Подібною „сировинною масою” для Чюрльоніса являлися, видається, його унікально-неповторні

синестетичні стани, які сприяли народженню саме тих мистецьких шедеврів, що мали з'явитися у певний конкретний час, у певну конкретну епоху, тобто могли бути створеними лише цим геніальним живописцем, музикантом і письменником.

Філософсько-світоглядні погляди Чюрльоніса неможливо звести до певної чітко вираженої системи тому, що вони явилися специфічно-художнім світорозумінням, в якому переважало емоційно-інтуїтивне сприймання дійсності. Чюрльоніса, як глибоко вдумливого і гіперчутливого художника, хвилювали проблеми добра і зла у вселенському масштабі, проблеми Божественного промислу й сенсу людського існування, відповідальності людини за світ і навіть Всесвіт. Показово, що Чюрльоніс цікавився релігіями давніх східних народів (особливо, давньоіндійськими), вивчав теоретичні праці філософів і психологів кінця XIX століття (Ф. Ніцше, В. Вундта тощо). В результаті у свідомості художника склалося своєрідне світорозуміння, яке передбачало вищу духовну єдність або силу, яка сповнює Всесвіт смислом і певним значенням. Про це свідчать власні ідейно-символічні висловлювання художника та зміст ряду його картин.

На погляди й переконання Чюрльоніса також впливало пізньо-романтичне й символічне мистецтво, наприклад, ідеї Р. Вагнера щодо синтезу мистецтв. Він захоплювався й творчістю таких художників, як А. Беклін, Ф. Штук, М. Клінгер, О. Бердслей; письменників: Ю. Словацького, Г. Ібсена, А. Андрєєва, Е. По.

Символізм Чюрльоніса, у межах символізму світового, є своєрідним, оригінальним й несхожим на символізм інших художників. Хоча образи його картин складні, найчастіше закодовані, багатозначні, але при певному інтелектуальному зусиллі вони „прочитуються”, стають достатньо зрозумілими, вражаючи гуманістичним наснаженням. Символічні картини Чюрльоніса сповнені руху, динаміки, оспівуванням величної краси й гармонії буття Всесвіту; вони є викликом-протестом проти потворного й низького у житті і закликають людину частіше замислюватися над сенсом власного існування. Символічні настрої цього видатного митця відрізняються високим пафосом ідеї „творення світу” (згідно концепції космізму), підсиленою особливою життєстверджуючою властивістю. Космічні теми в живописних творах Чюрльоніса звучать широко й всеохоплююче – подібного майстра, який особливим чином підносив, оспівував космічно-безмежний простір Всесвіту, порівнюючи його з неосяжністю велично-творчої думки людини, світ не знав.

Чюрльоніс – художник-ірраціоналіст, в картинах якого безпосередньо й органічно поєднуються широка епічність й тонкий ліризм, космічність, вселенскість трансцендентальних ідей і любов-співчуття до людини.

Провідний теоретик російського символізму Вяч. Іванов назвав свого часу Чюрльоніса неймовірно саодиною людиною (за місцем його творчості у сучасній йому культурі, що займав проміжне, немов би нейтральне положення між областями окремих мистецтв). Тоді, на межі ХІХ-ХХ століть, людство ще не зрозуміло, не оцінило належно, не визнало нового генія. Однак, бурхливий розвиток сучасного мистецтва все більше тяжіє до глибинного синтезу. Тому сьогодні творчість Чюрльоніса постає як унікальне, своєрідне, неповторно-оригінальне явище світової культури, як художня діяльність митця, який передбачив поширення в сучасному світі ідеї холістичного світорозуміння ще на початку ХХ століття – дивовижні синестезії художника свого часу відкрили йому „двері” у світ хвилюючих таємниць буття, з якими він щиро намагався поділитися з людьми. Мабуть, сьогодні його мистецтво хвилює так само, як і на початку ХХ століття, з причини наявності у ньому таємниць і загадок, що не розгадані й нині. Такою вже виявляється місія генія – він є не стільки пророком певних істин, скільки постаттю, яка завжди ставить незручні питання поза можливістю віднайти відповідь на них, тією духовною силою, яка спрямовує людство на боротьбу з власним агресивно-жорстоким, обмежено-примітивним, позбавленим прагнення високої якості життя існуванням. Геній допомагає людству, ніби, підвести очі від землі й замислитися над тим, що важливою частиною його буття є „небо” – духовна батьківщина людини.

Відтак, Чюрльоніса впевнено можна вважати генієм-синестетом, адже своїми творами він відкривав нові світи, нові властивості та ракурси звичайних і зрозумілих явищ та подій. Унікальні синестезії художника відкрили йому світ як небуденний, незвичайний й дозволив нам, реципієнтам-глядачам, „заирнути” у його таємничі, несподівано-приховані властивості, значення, яких ми могли б ніколи не помітити, не звернути уваги, якщо б на них не вказав геніальний литовський художник та композитор М.К. Чюрльоніс.